

Onbewust engelen ontvangen

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Genesis 18, 1-8

Schriftlezing: Hebrëen 13, 1-3

Schriftlezing Evangelie: Johannes 13, 1-17

Inleiding

God ontmoeten doen mensen niet zonder gastvrijheid, onbevangen en zonder vooroordeel. Maar het is een thema bekend uit oude mythen, dat de goden in vermomming de mensen bezoeken. Hoe kunnen wij onszelf daar in onze tijd vervuld van eigen drukte, opnieuw voor open stellen?

Thema: Onbewust engelen ontvangen

Gemeente van Christus,

vandaag hebben wij spannende teksten gehoord en ongelofelijk actueel. Steeds gaat het over weten en niet weten, bewust en onbewust handelen. Open staan voor het onverwachte staat tegenover angst voor het onbekende. In de voetwassing van de leerlingen toont de Heer zich dienaar van allen. Het welzijn van hun lichaam gaat hem ter harte. Hun stoffige vermoeide voeten, hij neemt ze liefdevol in zijn handen en verzorgt ze. Het is een verhaal uniek voor het vierde evangelie, des te vreemder, omdat juist de evangelist Johannes Jezus tekent als de Godgezondene die boven de toevallige gebeurtenissen staat. Jezus *weet* met een diep inzicht wat er gaat gebeuren en wat er de betekenis van is. Jezus beseft dat dit niet toevallige gebeurtenissen zijn, maar dat God er een diepe bedoeling mee heeft.¹ Hij, de gastheer, wordt een slaaf gelijk. De verschillen vallen weg, in zijn handelen. God wordt mens. Mensen zijn goddelijk.

In het vierde evangelie vinden wij geen instellingswoorden van het Avondmaal. Dat kan niet, omdat Johannes kiest voor de symbolische in plaats van de chronologische weergave. Jezus sterft bij hem op het tijdstip dat de paaslammeren worden geslacht.² Hij is het Lam bij uitstek. Dan kan hij dus niet met zijn leerlingen het Pascha vieren, waarbij het geslachte lam wordt gegeten. De maaltijd bij Johannes waarbij de voetwassing plaatsvindt, wordt door Johannes dus bewust vóór het Paasfeest gesitueerd. Dat is dus aan de vooravond van het feest dus.³ Dat is anders dan bij de drie andere evangelisten, allemaal omwille van de symboliek. Bij hen viert Jezus met zijn leerlingen het Pascha, waarin voor de kerk het laatste avondmaal geworteld wordt: 'dit is mijn lichaam... dit is het bloed van mijn verbond'.⁴ In Jezus is het Woord Gods vlees geworden, anders gezegd en voor ons verstandelijk onbegrijpelijk: God wordt mens en geeft zich uit handen omwille van ons.

De middeleeuwse Anselmus van Canterbury schreef daarover de studie *Waarom werd God mens?*⁵ Kort samengevat is het antwoord dat Anselmus gaf: Omwille van verzoening van zonden.⁶ Alleen de mens *moest* het doen. Alleen God zelf *kon* het doen. Daarom werd God mens. Zijn Woord werd vlees en woonde onder de mensen, diende hen. De dood van Christus dood vormde de genoegdoening waardoor het heilige van God en het onheilige van de mensen met elkaar konden worden verzoend, verenigd zonder dat de gerechtigheid daardoor te gronde ging. Dat is voor de moderne mens wellicht moeilijk te aanvaarden. Ik denk dat het symbooltaal is, die alleen mystiek kan worden verstaan. Maar ik weet dat de meesten van ons zich er moeilijk iets bij kunnen voorstellen dat de liefdevolle Vader God er behoefte aan zou kunnen hebben dat het nodig was dat zijn Zoon Christus leed en stierf, voor de mensen. Het is een in onze ogen respectabele, maar ook verouderde theologie als je doet alsof dat logisch is. Zo denken wij niet, ik bedoel dat iemand in jouw plaats straf kan krijgen en dat dit nut zou kunnen hebben.

Toch wil ik vandaag proberen op een nieuwe manier naar deze bijbelse beeldspraak te kijken. Ik wil dat doen via de ingang van de goddelijke opdracht tot menselijke gastvrijheid en de bemiddeling van het heilige door de onverwachte gast. Als Abraham en Sara wordt bezocht door drie vreemdelingen, dan is dat, zo zegt het opschrift, een verschijning van de Heer. Het is een ontmoeting waaraan een belofte is verbonden. Hoe kunnen wij dat lezen en betrekken op ons eigen leven? Ik denk dat de Godsvraag en de vraag naar gastvrijheid direct met elkaar te maken hebben. Dat is de sleutel. Onze tijd en onze cultuur zitten op slot, zijn daarmee volkomen vastgelopen. God verschijnt niet aan ongestuvrijde mensen.

In de bekende gelijkenis van Jezus over de wederkomst uit Matteüs 25, waarin de Zoon des Mensen de schapen en de bokken scheidt, blijkt de ontmoeting met Jezus Christus als Godsgezant verborgen te zijn in de gastvrijheid betracht aan de schijnbaar toevallige vreemdeling. Dat is de eenvoudige die vraagt om eten, drinken of onderdak.⁷ Ik geloof dat dit heel actueel is. De relevantie van de kerk is in het geding. Kerken in Europa vandaag worden uitgedaagd door hun Heer om zich te gedragen als bronnen van inspiratie voor de volken van Europa om onbevooroordeeld gastvrijheid

te betonen in de huidige wereld. Dat vinden mensen moeilijk. Dat hebben mensen altijd moeilijk gevonden. Maar het vreemde is, dat terwijl wij welvarender zijn dan ooit, mensen dit vandaag ook weer steeds moeilijker lijken te gaan vinden, uit angst te worden overspoeld door vreemdelingen die de welvaart dreigen aan te tasten.

Vreemdelingenhaat en -angst zijn van alle tijden. Die bestonden reeds in antieke culturen. Tegelijkertijd was al in oeroude tijden gastvrijheid aan vreemdelingen betoond een teken van vroomheid en beschaving en een opdracht van de goden. Veelbetekenend is dat in een aantal oude mythen goden vermomd als vreemdelingen bij stervelingen aankloppen om onderdak. Dat gebeurt bijvoorbeeld in de mythe van Philemon en Baucis door Ovidius vastgelegd in de *Metamorphosen*. Zonder het te weten huisvesten de oudjes Philemon en Baucis in hun schamele huisje de oppergod Zeus, de beschermer van vreemdelingen, die hen op ontroerende wijze voor hun gastvrijheid beloofd doordat zij naar hun wens, op hun tijd tegelijk mogen sterven en door Zeus in eikenbomen worden veranderd naast hun hutje, nu een fraaie tempel voor de god. Een prachtig verhaal om over na te denken.

Wanneer in de *Odysee* van Homerus, de held Odysseus na twintig jaar, als zwerver vermomd, belandt op zijn eigen eiland Ithaca, wordt hij gastvrij onthaald door de eenvoudige varkenshoeder Eumaios.⁸ Het motief komt terug in menig sprookje als een goede fee vermomd als een oud vrouwtje vraagt om een korst brood en de gulle gever later rijkelijk wordt beloofd. Ook in het boek *Handelingen der Apostelen* komen we deze gedachte tegen wanneer Paulus en Barnabas te Lystra worden aangezien voor Hermes en Zeus, waarna de lokale bevolking hen tot hun ontzetting als goden wil vereren.⁹

In vele oude verhalen verheugen zich de goden over gastvrije koningen, volken en personen. Echter het 'God zal het je lonen' principe komt lang niet altijd uit. De *Odysee* van Homerus thematiseert de gastvrijheid. Maar Homerus ziet ook hoe complex het is. De Faiaken die Odysseus veilig thuis brengen worden door de grillige god van de zee Poseidon tenslotte niet beloofd maar gestraft. Hun schip verandert in een rots en hun stad wordt bijna achter een bergwand opgesloten, een vreselijke vloek van isolement. Tegenover gastvrijheid wordt door Homerus ook bewust het misbruik van gastvrijheid gethematiseerd, bijvoorbeeld in de cycloop Polyfemos die de mannen van Odysseus opvreet en in de vorsten van Ithaca en de andere eilanden die als vrijers koningin Penelopeia, de vrouw van Odysseus, op schandelijke wijze het hof maken bij afwezigheid van Odysseus, haar wettige echtgenoot.

Terug naar de wereld waarin wij leven. Wij doen er

goed aan niet de vergissing maken onze ogen te sluiten voor de echte problemen van de *global society* vandaag, waarin massa migratie een niet weg te denken fenomeen is. Gastvrijheid en vreemdelingenangst, xenofobie, bestaan naast elkaar en gelijktijdig, misschien zelfs in hetzelfde hart. *Hospes* in het Latijn kan zowel gastheer en gast, als vreemdeling betekenen en is verwant met het woord *hostis*, vijand. Het vreemde was altijd al gauw bedreigend. Maar in de wereld van vandaag ontkomen wij niet aan de noodzaak gastvrijheid sterker dan voorheen te ontwikkelen. Nieuwe rampen veroorzaken nieuwe stromen. En zoals water altijd naar het laagste punt stroomt, gaan mensen als vanzelf naar plaatsen van vrede en welvaart.

Afgewisseld door statistische gegevens, commentaar van deskundigen en poëtische teksten, toont de Chinese conceptueel kunstenaar Ai Weiwei ons in *Human Flow* (2017) op indrukwekkende wijze de grote migratiestromen van de wereld. Hij registreert, angst, verlangens en tragiek. Weinigen zullen deze film kunnen zich met een koud hart en droge ogen. Het zijn niet alleen gewelddadige oorlogen en etnische conflicten die de vluchtelingenstromen van vandaag veroorzaken. Er is ook structurele armoede vlak naast enorme rijkdom. Door de nieuwe sociale media en de lage prijzen van reistickets verschrompelen de afstanden. Er is weelde, vlak naast deprimerende vormen van langdurige werkloosheid, vervuiling van het milieu en verontrusting vanwege het veranderend klimaat, en niet te vergeten etnisch gemotiveerde en religieuze onderdrukking. Al deze krachten stuwden nieuwe golven van mensen in hun zoektochten naar betere plaatsen om hun levens op te bouwen.

Het moeilijke met bijbelteksten over vreemdelingen en gastvrijheid in het oude Israël heb ik altijd gevonden dat het in de context van het oude Israël natuurlijk niet gaat over grote aantallen mensen die van plan zijn hun identiteit als groep te midden van Israël over te houden, laat staan te manifesteren. Dat is ook waar de vergelijking met de verwijzing naar Israël in Egypte mank gaat (Leviticus 19,34). Het probleem was juist dat ze daar als volk werden onderdrukt en uitgebuit. Als gastvrijheid tegenover vreemdelingen wordt aangeprezen staat dat niet los van een gelijke behandeling van de gastheren en de gasten: 'Vreemdelingen en geboren Israëlieten moeten volgens dezelfde norm worden berecht.' (Leviticus 24,22) Een vreemdeling mag pas meedoen aan het Pascha als hij besneden is. (Exodus 12, 48-49)

De Joods-Franse filosoof Emmanuel Levinas, zelf een vluchteling uit Litouwen, heeft intensief studie gemaakt van de ander die mij aanziet, die vreemd is, maar die mij roept tot de orde van zijn nood. Levinas besefte heel goed dat het grootste probleem bij de

derde lag en de vierde en de vijfde en ga zo maar door. Het appèl, niet alleen van de mens tegenover mij, maar van al die anderen om hem of haar heen overweldigt mij en geeft mij in die overweldiging als het ware een excuus om niets te doen. Het probleem met zwervers in huis halen is dat zij, zeker wanneer het er zoveel zijn, het tapijt vies maken en dat de massa indien toegelaten een begrijpelijke opstand bij de andere leden van het huisgezin zal ontketenen. Levinas schrijft:

De sociale fout bega ik zonder dat ik het weet ten aanzien van een menigte derden die ik nooit in de ogen zal zien, die ik niet in Gods aangezicht zal terugvinden en voor wie God niet kan instaan. De intentie kan de daad niet tot in haar verst verwijderde gevolgen begeleiden, en toch weet het ik zich voor al die verwijderde gevolgen verantwoordelijk.¹⁰

Wat politici u ook vertellen, er is geen echte oplossing en we doen er goed aan op nieuwe migratiestromen te rekenen. Ondertussen is er alle reden voor lokale kerken, waar dan ook, om met een open houding gastvrijheid te koesteren en naastenliefde te betrachten, niet alleen aan vreemdelingen, maar aan allen die de kwetsbaarheid van het leven aan den lijve ervaren. Christenen hebben toegang tot een kostbare bron van verzoening en compassie. Hun Heer is immers hun dienaar. Hun God is immers een kwetsbaar mens geworden. Jezus vraagt ons hem te volgen. Hij hoopt op een *weten* ook bij ons, dat verder gaat dan het

toevallige en het vanzelfsprekende. De verzoening die hij brengt is onlosmakelijk verbonden met relativering van ons eigen gelijk en belang en met gastvrijheid. Laten we niet bang zijn als er onopgeloste problemen zullen zijn. Laten we als wereldburgers telkens wanneer er daartoe kansen zijn delen in de waarden die worden gevoed door de bron van het geloof in concrete vormen van gastvrijheid en bemoediging.¹¹

De mooiste afbeelding die ik ken van het bezoek van de drie engelen aan Abraham, is de Icoon van de Drie-eenheid door Andrej Rublev uit 1410.¹² De gast wordt de gastheer, de gastheer de gast, het heilige en het aardse vinden elkaar in een goddelijke gastvriendschap, tastbaar voor de mens. In een uiterst gewelddadige tijd, schreef Rublev zijn palet van vrede in schitterende kleuren uit in tempera op hout: Waarachtig een vederlicht venster van verzoening op de hemel, thuiskomen in de eeuwige vrede van God. Het bestaat dat wij door engelen worden ontvangen.

Amen.

Uitzending en zegen

Gaat u vanhier, besef het gezegende mensen te zijn. Uw God is erop uit, zich kenbaar te maken. Hij wil gevonden worden, in barmhartigheid en naastenliefde en in vreugde om zijn gerechtigheid.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Noten

¹Vgl. het weten van Jezus in Johannes 13, 1 en 3 en het door hem gehoopte weten van de leerlingen in vers 17.

²Johannes 19,14.

³Johannes 13,1.

⁴Matteüs 26, 17 en 26-29.

⁵Anselmus van Canterbury, *Cur Deus Homo*, 1094-1098.

⁶Vgl. Matteüs 26,28.

⁷Matteüs 25, 31-46.

⁸Homerus, *Odysee*, boek 14. Eumaios: 'Vreemdeling, zelf als hier iemand kwam die nog veel armer was dan jijzelf, zou het zonde zijn voor Zeus om hem slecht te ontvangen. Zwervers en bedelaars komen van Zeus en zelfs het beetje dat wij geven is welkom.' (Vertaling Imme Dros, 1991, 228.)

⁹Handelingen 14, 11 en 12.

¹⁰Levinas, E., *Het menselijk gelaat*, vert. De Nobel en Peperzak, Baarn 1969, 118.

¹¹Delen van deze preek zijn bewerkte fragmenten uit: Zeilstra, J., 'Christenen en gastvrijheid in Europa vandaag' in: *TussenRuimte*, jg.12, no.1, maart 2019, 44-49.

¹²Vgl. Film van regisseur Andrej Tarkovsky, *Rubljov*, 1966.

Figuur 1: Icoon van de drie-eenheid, Andrej Rublev, 1410, Tretjakov galerij Moskou.

Dit werk valt onder een Creative Commons “Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal” Licentie.

